

מתשובה לשיבה

מים ראשונים: כבר העירו רבים וטובים על ההבדלים שבין התוכחה שבפרשת בחוקותי חותמת ספר ויקרא ובין זו שבפרשת כי תבוא אחר כתלנו. מלבד חריפות השפה ואריכות הלשון שבתוכחת פרשת כי תבוא, עליה כבר עמדו חכמים ואמרו: "בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם",¹ הבדל בולט הוא סיומת התוכחה. בעוד שבסוף התוכחה של ספר ויקרא באים פסוקי נחמה ותקווה,² נחתמת התוכחה של ספר דברים במשפט קצר: "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכת את בני ישראל בארץ מואב וכו'". אמנם, אח"כ באים הפסוקים הפותחים את פרק כט: "ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם וכו'", אך כבר הראינו בדברינו **תכלה שנה וקלקלותיה** שאלה בעצם הפסוקים הנמשכים אל תוך פרשת נצבים שכשמה כן היא: הנה אתם נצבים ועומדים, אשר לא בכדי נבחרה לחתום את השנה (עם או בלי פרשת וילך). זאת עוד, גם פרשת נצבים לא חסרה בהמשכה תוכחה קשה משלה, עד כדי השוואה עם סדום ועמורה!³ נראה איפוא שהתקווה והנחמה האמתית של ספר דברים הם פסוקי פרשת התשובה והשיבה שלהן. פרק ל הוא המקבילה לפסוקי הנחמה והתקווה שבסוף התוכחה של ספר ויקרא - הוא הנחמה, הריצוי והפתח לתקווה.⁴ בפסוקי תשובה-שיבה אלה נבקש להתמקד הפעם.

דברים פרק ל פסוקים א-י⁵

והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה: ⁶ ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום ויניח לבבך ובכל נפשך: ⁷ ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיץ ה' אלהיך שמה: ⁸ אם יהיה נדחך בקצה השמים משם וקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך: והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה ויהיטבך והרבה מאבתיך: וימל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיידך: ⁹ ...¹⁰

¹ גמרא בבא בתרא פח ע"ב, בדברינו **תוכחתו של בשר ודם** בפרשת כי תבא.

² ויקרא כו מב-מה: "וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי אשר נתתי אברהם ויצחק ואף את בריתי אשר נתתי ליהוה ראשונים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה'". ראה דברינו **לא מאסתים ולא געלתים לכלותם** בפרשת בחוקותי.

³ דברים כט כב: "גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפן ובחמתו". ושם בגין חטא יחיד, משפחה או שבט נענשת כל הארץ.

⁴ לפסוקים אלה, עונה כהד הפטרת השבת **שש איש בה'**, שגם עליה כבר זכינו לדרוש.

⁵ נעבור תחילה על פסוקי פרשת התשובה-שיבה בקריאה 'פשוטה' ונשלים בהמשך כמה מדרשים ופרשנים. החלוקה להלן לשלושה מקטעים, היא כולה באחריותנו וניתן להתווכח איתה.

⁶ אפשר לראות בפסוק זה סגירה של התוכחה הקצרה אך הקשה של פרשת נצבים עצמה היינו פרק כט, ואפשר כפי שהצענו לעיל, לראות בפסוק זה נחמה ותקווה אל מול התוכחה הקשה של פרק כח פרשת כי תבא.

⁷ את שני הצעדים הראשונים עם ישראל צריך לעשות: "והשבות את לבבך" שבפסוק הקודם, וכאן: "ושבת עד ה' אלהיך ושמת בקולו וכו'". והדרשנים יאמרו: עד ועד בכלל (בלי להקשות איך אפשר להגיע "עד ה' " - מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'?). התביעה לשיבה אל הקב"ה נשמעת מוחלטת וללא הנחות: "ככל אשר אנכי מצוה היום אתה ובני בכל לבבך ובכל נפשך" ומזכירה "בכל לבבך ובכל נפשך" של קריאת שמע. האמנם זה תנאי הכרחי שבלעדיו לא תהיה נחמה וגאולה?

⁸ פעמיים השורש ש"ב כנגד פעמיים ש"ב שבשני הפסוקים הקודמים. שיבה כנגד תשובה. עם ישראל ישוב בתשובה והקב"ה ישיב אותו לארצו ולמולדתו, למקום ממנו הודח וגלה. לימים ובאורך הגלות, הפכה התשובה לערך בפני עצמו גם ללא קשר לשיבה שהתממה לבוא. ראה הלכות תשובה לרמב"ם, שערי תשובה לרבינו יונה וספרים ומאמרים רבים העוסקים במצוות התשובה, אך אינם מחברים אותה בהכרח אל השיבה לארץ (עד כמה שחקרנו) ורואים בה ערך בפני עצמו. בפסוקי התורה לעומת זאת, הקשר הוא ברור ביותר. בעיני התורה, חיי תורה ומצוות שלמים הם רק בארץ. ראה דברינו **קיום המצוות בארץ** בפרשת ראה.

⁹ קיבוץ הנדחים מכל קצוות הארץ והשמים, ההבטחה לירושה טובה מזו של האבות וההבטחה למול את הלב נשמעים כריכוך מה של הדרשה לעיל לתשובה שלימה כתנאי לשיבה. יש כאן מעגל של תשובה - שיבה - תשובה. מילת הלב (שעוד נראה מה משמעותה) היא התשובה השלימה שלאחריה שוב לא ישוב העם לגלות. שים לב להקבלה בין "ושבת עד ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך" שלפני השיבה ובין "לאהבה את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך" בתוספת: "למען חיידך", לאחר השיבה. תשובה מלאה של אהבה, המתלכדת עם "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך" של קריאת שמע, תיתכן רק בחזרה "אל הארץ אשר ירשו אבותיך".

¹⁰ דלגנו על הפסוק הבא בחשבון עם האויבים והשוניים אשר רדפו את עם ישראל לדורותיו.

וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתַי וְאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם: ¹¹ וְהוֹתִירָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ בְּפָרִי בְּטָנְךָ וּבְפָרִי בְּהֶמְתְּךָ וּבְפָרִי אֲדָמְתְךָ לְטָבָה כִּי יָשׁוּב ה' לְשׁוֹשׁ עֲלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר שָׁשׂ עַל אֲבֹתֶיךָ: ¹² כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו הַפְּתוּבָה בְּסִפְרֵי הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֵל ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ: ¹³

תרגום אונקלוס דברים פרק ל פסוק ג

ויתייב יי אלהך ית (שבי) גלותך וירחים עלך ויתוב ויִכְנָשְׁךָ מכל עממיא דְבְדָרְךָ יי אלהך לְתַמְּוֹן. ¹⁴

דברים פרק ד פסוקים כה-לא, פרשת ואתחנן

כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבָנִי בָנִים וְנוֹשְׁנָתֶם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתְתֶם וְעָשִׂיתֶם פֶּסֶל תַּמוּנֹת כֹּל וְעָשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיפוֹ: הַעֲיִדְתִּי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אָבַד תֵּאבְדוּן מִהָרַע מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא תֵאָרִיכוּ יָמַי עֲלֶיךָ כִּי הִשְׁמַד תִּשְׁמַדוּן: וְהִפִּיץ ה' אֶתְכֶם בְּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מִתִּי מִסְפָּר בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יִנְהַג ה' אֶתְכֶם שָׁמָּה: וְעַבְדְתֶם שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עַץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא יֵרְאוּן וְלֹא יִשְׁמַעוּן וְלֹא יֵאָכְלוּן וְלֹא יִרְיָחוּ: וּבְקִשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִצְאָתָהּ כִּי תִדְרָשׁוּן בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ: בְּצַר לָךְ וּמִצְאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ: כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתְךָ וְלֹא יִשְׁפַח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם. ¹⁵

מסכת מגילה דף כט עמוד א

תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה. שבכל מקום שגלו - שכינה עמהן. גלו למצרים - שכינה עמהן, שנאמר: "הִנְגַּלְהָ נְגַלְתִּי אֵל בֵּית אֲבִיךָ בְּהִיוֹתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פְּרָעָה וְגו' " (שמואל א ב כז), גלו לבבל - שכינה עמהן, שנאמר: "לְמַעַן יִשְׁלַחְתִּי בְּבִלְהָ" (ישעיהו מג יד). ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן, שנאמר: "וּשְׁבַח ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוֹתְךָ". והשיב לא נאמר אלא "ושב", מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגלות. ¹⁶

בבבל היכא? אמר אביי: בבי כנישתא דהוצל, ובבי כנישתא דשף ויתייב בנהרדעא. ולא תימא הכא והכא, אלא: זמנין הכא, וזמנין הכא. ... אבוה דשמואל [ולוין] הוו יתבי בכנישתא דשף ויתייב בנהרדעא, אתיא שכינה, שמעו קול ריגשא קמו ונפקו. רב ששת הוה יתיב בבי כנישתא דשף ויתייב בנהרדעא, אתיא שכינה ולא נפק. ¹⁷

¹¹ היכן? בארץ, לאחר השיבה. שים אגב לב לחיבור של שיבה עם שמיעה שמצוי שלוש פעמים בפרשה זו.

¹² זו התשובה לאחד הפסוקים הכי קשים שבתוכחה, דברים כח סג: "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר שָׁשׂ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֶתְכֶם וְלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כִּי יִשְׁשׂ ה' עֲלֵיכֶם הָאֲבִיב אֶתְכֶם וְלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אֲתָהּ בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ" – פסוק שכבר חז"ל התקשו בו מאד עד שאמרו: "הוא אינו שש, אבל אחרים משיש" (מגילה י"ב). חיזוק לדברים היא כמובן הפסרת השבת שוש איש בה'. ראה דברינו [אתם נצבים – שוש איש](#) בפרשה זו.

¹³ שוב שמיעה עם תשובה. פסוק זה ניתן לקריאה כפולה. כחותם את השיבה הסופית והמתקנת שלאחריה שוב לא תהיה גלות (ומתחבר אל "בכל לבבך ובכל נפשך" של "לאהבה" אחרי מילת הלב), או אולי כחוזר לתחילת הפרשה, כמסכם ואומר: כל זה יהיה אם תשמע בקול ה' אלהיך וכו' " (ומתחבר אל "בכל לבבך ובכל נפשך" של תחילת הפרשה, ראה הערה 9 לעיל).

¹⁴ כיון שהפלגנו בשורש ש"ב, מן הראוי לציין שעפ"י אונקלוס "שבותך" בפסוק: "ושב ה' את שבותך" הוא מלשון שיבה וגלות, לא תשובה. הקב"ה ישיב אותך מהשבי או יסיר את השבי ממך. כך גם משתמע מפירוש רש"י על הפסוק: "היה לו לכתוב: והשיב את שבותך, רבותינו למדו מכאן שהשכינה כביכול שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכו'", מה שמקשר אותנו עם הגמרא במגילה שנראה להלן. אבל שערי מדרש לא ננעלו ואפשר גם לדרוש שהקב"ה ישיב אותך לארץ בזכות התשובה שאתה תעשה כצעד ראשון, גם מתוך השביה. התשובה המלאה תהיה כאמור, אחרי הישיבה והירושה מחדש בארץ.

¹⁵ יש הקבלה מעניינת בין פסוקים אלה מפרשת ואתחנן (קריאת התורה בתשעה באב בשחרית) ובין פרשת תשובה-שיבה שלנו, כולל החזרה המדויקת על המילים: "וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ". כאן (בפרשת ואתחנן) נוספים בהקשה והמציאה: "ובקשתם את ה' אלהיך ומצאת". ושוב: "בכל לבבך ובכל נפשך". אך אין שיבה לארץ אולי רק במשתמע.

¹⁶ זה המקור לתרגום אונקלוס לעיל ולפירוש רש"י. מקור דברים אלה הוא במדרשי תנאים רבים. ראה כדוגמא מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד שהדברים עוד התחילו בגאולת מצרים: "ר' עקיבא אומר: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו. כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה: עצמך פדית! וכן את מוצא בכל מקום שגלו ישראל כביכול גלתה שכינה עמהם: גלו למצרים שכינה עמהם ... גלו לבבל שכינה עמהם ... גלו לעילם שכינה עמהם ... גלו לאדום שכינה עמהם ... וכשתעדין לחזור, כביכול שכינה חוזרת עמהן, שנאמר: ושב "י אלהיך את שבותך (דברים ג). אינו ואומר והשיב, אלא ושב. ואומר: אֶתִּי מִלְבָּנוּן פְּלָה אֲתִי מִלְבָּנוּן תְּבוּאִי (שיר השירים ד ח) ... אני ואת ללבנון עולים". כך גם בספרי במדבר פד ועוד. עם "כביכול" או בלי "כביכול" הקב"ה לא רק שב את שבות ישראל, אלא גם את שוב עצמו! שהות עם ישראל בגלות הארוכה היא חילול השם (יחזקאל לו כ) שתיקונו הוא בתשובה המביאה לשיבה לארץ – שיבה של העם ושל השכינה שחוזרים שניהם למקומם הטבעי. ראה דברינו בשביל [מי נגלה הקב"ה במצרים](#) בפרשת בא וכן [צערם של ישראל](#) ביום הזכרון לחללי מערכות ישראל.

¹⁷ מהמשך הסוגיה שם נראה שחממי בבל הסתגלו היטב לשכינה שגלתה לבבל ושמצויה כעת בבתי הכנסת בהוצל ובנהרדעא ואולי גם בפומפדיא ובסורא. השכינה מחלקת את זמנה בקפידה ביניהם ואמוראי בבל חשים בריגושה ובמשק כנפיה! חלקם נרתעים

רד"ק ישעיהו פרק מג פסוק יט

"הֲנִי עֲשֵׂה חֲדָשָׁה עִתָּהּ תִּצְמַח הָלֹא תִדְעוּהָ" - זאת הישועה הלא תדעוה מקדם כי כתובה בתורת משה, שנאמר: "ושב ה' את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו'". וזה לא נאמר על גלות בבל, כי לא היו נפוצים בכל העמים ולא יצאו מן הגולה כי אם גולי בבל. כי עשרת השבטים לא יצאו מגלותם. ועוד כי אמר: "כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך", והשבים לבבל לא שבו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שהרי היו בהם מחללי שבת ונושאי נשים נכריות וכו'.¹⁸

רמב"ן ויקרא פרק כו - פרשת בחוקותי¹⁹

ודע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות ראשון, כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו ... והעונשים עליהם חרב וחיה רעה ודבר ורעב, וגלות בסוף, כי כל זה היה שם כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו ... וכל אלה דברים ברורים בברית הזאת שהוא באמת ירמזו לגלות הראשון והגאולה ממנו: אבל הברית שבמשנה תורה ירמזו לגלותנו זה ולגאולה שנגאל ממנו ... שלא נרמזו שם קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה, רק תלה אותה בתשובה. ולא הזכיר בעבירות ההם שיעשו אשרים וחמנים ושיעבדו עבודת כוכבים כלל ... שכך היה בבית שני, כמו שאמר (יומא ט ב) שבית ראשון מפני מה חרב, מפני עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים. בית שני שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם.²⁰

והגאולה בברית ההיא השנית, גאולה שלמה מעולה על כולם... והבטיח: "והטיבך והרבך מאבותיך", שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל, לא לששית העם. ... ואלה דברים יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה יותר מכל חזיונות דניאל. וכן מה שאמר בכאן (בפסוק לב) "ושממו עליה אויביכם", היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו. וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה, כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם.²¹

וקמים ויוצאים מהמקום אליו נכנסה השכינה וחלקם נשארים במקומם ומרגישים בחיבור נינוח איתה. ראה שם דרשת רבי יצחק: "ואהי להם למקדש מעט (יחזקאל יא טז) - אמר רבי יצחק: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל. ורבי אלעזר אמר: זה בית רבינו שבבבל. דרש רבא: מאי דכתיב: ה' מעון אתה היית לנו - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות". עד שמאן דהוא נזכר בדברי רבי אלעזר הקפר התנא מארץ ישראל מבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא (אביו של בר קפרא), שכל זה הוא זמני ולימים: "עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל". האם שכחו חכמי בבל את הפסוקים בפרשתנו?

¹⁸ בפירושו על הפסוק בישעיהו (שמיד לאחריי באים הפסוקים של הפטרת פרשת ויקרא: "עם זו יצאתי לי תהילתי יספרי"), נדרש רד"ק לפרשה שלנו ומדגיש שהיא לא נאמרה על שיבת ציון בימי עזרא ונחמיה, משום שלא הייתה שם שיבה מלאה לארץ, שהיא מצדה לא אירעה משום שלא הייתה שם תשובה מלאה. מכאן שהפרשה שלנו היא על הגאולה העתידית. לפרשני המקרא שישבו רובם ככולם בגלות, היוותה הפרשה שלנו מקור ועידוד וציפייה לגאולה שעוד תבוא. מי שממשיך קו מחשבה זו הוא רמב"ן שפותח את פירושו לפרק שלנו במילים: "והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה - כבר הזכרתי (ויקרא כו טז) כי הפרשה הזאת עתידה, כי כל עניינה לא היו ולא נבראו, אבל הם עתידין להיות". כך גם אברבנאל שאומר: "הפרשה הזאת עתידה לבא. כי לא נתקיימו יעודיה לא בבית ראשון ולא בבית שני והיא כלל נחמתנו ותקותנו והיא תרופה כללות לכל צרותינו. ולהיותה יסוד התורה כולה ופינתה".

¹⁹ רמב"ן הוא אולי הפרשן שמתייחס לתוכחות ספר ויקרא וספר דברים, יותר מכל פרשן אחר, בראייה היסטורית וקונקרטיית למצבו ולזמנו. הבאנו את דבריו בפרשת בחוקותי משום ששם עיקרם, אבל נעיר עליהם מדבריו בפרשתנו.

²⁰ בפירושו בפרשה שלנו משבח רמב"ן את תשובתם של אנשי בית שני ואף רואה בה דגם לתשובה העתידית, כשהוא אומר: "וטעם ושבת עד ה' אלהיך ושמתע בקלו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך - שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוך היום, כאשר עשו בגאולה השנית, דכתיב: ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדנינו ומשפטיו וחקיו (נחמיה י ל)". אבל שנאת חנם קלקלה.

²¹ בפירושו לפרשתנו מפליג רמב"ן בתיאור התשובה העתידית עד כדי ביטול כח הבחירה וחזרה לגן עדן בדמות ימות המשיח ואלה דבריו בפרשתנו: "ומל ה' אלהיך את לבבך - ... ונראה מן הכתובים ענין זה שאומר, כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע, וכל זמן התורה כן, כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ועונש ברצותם ברע. אבל לימות המשיח, תהיה הבחירה בטוב להם טבע, לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפץ בו כלל. והיא המילה הנזכרת כאן ... וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון ... וזהו ביטול יצר הרע ועשות הלב בטבעו מעשהו הראוי .. שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי". נראה שרמב"ן "נסחף" כאן לתיאור של גאולה עתידית על-ארצית, אולי בשל אורך וכובד הגלות שלא נראה לה קץ. הגם שדבריו אולי תואמים מקצת דברי הנביאים על פלאי אחרי הימים, הנה יחזקאל (יא יט) אומר: "וְהִסְרֹתִי לִבְ הָאֶבֶן מִבְּשָׁרְךָ וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב בָּשָׂר". לב בשר הוא לב בשר ודם שמנוגד ללב אבן אבל לא לב של אוטומט. גם הרמב"ם שקובע בעקבות חז"ל שאין בין ימות המשיח לעולם הזה אלא שעבוד מלכויות בלבד (סנהדרין צט ע"א, רמב"ם הלכות תשובה ט ב), לא יסכים לפירוש זה של "ומל ה' את לבבך" המעקר את כח הבחירה לעתיד לבוא. ראה גם פירושו הפשוט של בכור שור: "ומל ה' אלהיך את לבבך: בא לטהר מסייעין אותו שיחזיק התשובה בידכם". וכמו שרמב"ן עצמו מבאר לפני שהוא ממשיך לימות המשיח: "ומל ה' אלהיך את לבבך - זהו שאמר (שבת קד א) הבא לטהר מסייעין אותו, מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך". סיעתא דשמיא כפשוטה.

רמב"ן דברים ל יא

וטעם כי המצוה הזאת - ... על כל התורה יאמר (לעיל ח א) "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום", אבל "המצוה הזאת" על התשובה הנזכרת, כי והשבות אל לבבך (בפסוק א) ושבת עד ה' אלהיך (בפסוק ב) מצוה שיצוה אותנו לעשות כן. ונאמרה בלשון הבינוני לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. והטעם, לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום, כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום.²²

דברים רבה ב כד, פרשת ואתחנן

"ושבת עד ה' אלהיך" אמר ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר: למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה המלך משלח פדגוגו אחריו ואומר לו: חזור בך בני. והיה הבן משלח ואומר לאביו: באילו פנים אני חוזר בי? ואני מתבייש לפניך! והיה אביו משלח ואומר לו: בני, יש בן מתבייש לחזור אצל אביו? ואם אתה חוזר, לא אצל אביך אתה חוזר? כך הקב"ה משלח ירמיה לישראל בשעה שחטאו ואומר לו: לך אמור לבני: חזרו בכם. מניין? שנאמר: "הלך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משבה ושראל נאם ה' לוא אפיל פני בכם פי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם" (ירמיהו ג יב). והיו ישראל אומרים לירמיה: באילו פנים אנו חוזרים להקב"ה? מניין? שנאמר: "נשפכה בבלשתנו ותכסנו פלמתנו פי להי אלהינו חטאנו אנתנו ונאבותינו מנערינו ועד היום הזה ולא שמענו בקול ה' אלהינו" (ירמיהו ג כה). והיה הקב"ה משלח ואומר להם: בני, אם חוזרים אתם, לא אצל אביכם אתם חוזרים? מניין? "פי הייתי לשראל לאב ואפרים בכרי הוא" (ירמיהו לא ח). אמר ר' עזריה: א"ל הקב"ה לירמיהו: לך אמור להם לישראל: חייכם, איני כופר בכם. אתם אמרתם לי בסיני: "ומעי המו עליו" (שיר השירים ה ד), אף אני כך אומר לכם. "הבן יקיר לי אפרים ... על כן המו מעי לוי" (ירמיהו לא כ).²³

אברבנאל דברים פרק ל

ובמקום שהפכת עורף לאלהיך ונתרחקת ממנו תשוב ללכת אחריו ובה הדרך תדרוך לו. וזהו אמרו והשבות אל לבבך וגו'. ואף כי לא תדע ללכת למולו. הטה אזנך ושמע כי תמיד קולו קורא אליך. וזהו ושמעת בקולו אשר יקרא לך והתמיד ההליכה אל קול קריאתו הלוך וקרוב עד שתגיע עדין.²⁴

שבת שלום ואתם נצבים

בשיבה ותשובה מתנחמים, בשוש אשיש מפטירים

תכלה שנה וקלקלותיה, תחל שנה ברכותיה ותיקוניה

כתיבה וחתומה טובה

ושוב גם סיוע לרעיון של תשובה - שיבה - תשובה. מי יגול עפר מעינין רבי משה בן נחמן ותראה שבני בניך צעדו בנתיבותיך ועלו לארץ כפי שאתה עשית וחוננו עפרה ובנו חורבותיה. וימות המשיח והגאולה השלימה, הם עוד יבואו ...

²² הפרשה העוקבת את פרשת התשובה-שיבה בה אנו עוסקים פותחת במילים: "כי המצווה הזאת וכו'" ובהמשכה הפסוקים הידועים: "לא נפלאת הוא ממך ולא רחקה הוא: לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: פי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו". בניגוד לרוב דרשות חז"ל שהמצווה כאן היא התורה כולה, מדגיש רמב"ן שמדובר במצוות התשובה. כך ניתן לקשר גם את הפרשה הבאה אחריה: "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וכו'" לעניין אחד. הכל מתקשר דווקא לבחירה שניתנה לאדם! לתשובה שבאה מכוחה של בחירה ולא שמנטרלת כוח זה. בחירה ולא בריחה מהחיים והטוב מהמוות והרע, אלא התמודדות איתם בישיבה מחדש בארץ, ישיבה שבאה משיבה שבאה מתשובה ושתביא לתשובה מחודשת. ראה שם סוף דבריו של רמב"ן עצמו: "וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו - שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם, וישבו בלבם אל ה', ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר (לעיל פסוק ב) אתה ובניך בכל לבבך - כמו שפירשתי (שם)".

²³ במדרש קסום זה סיימנו את דברינו **אם כבנים אם כעבדים** בראש השנה. כבנים אנחנו! כבנים שובבים שתמיד שבים עד אביהם: "שובה משובה ישראל". ראה גם דברינו **משל הפדגוג** בפרשת כי תשא. מדרש זה גם מתקשר למוטיב שהזכרנו בדברינו **זכרונות** בראש השנה של החוב שאנחנו חבים לירמיהו. שתיים משלוש נבואות הפורענות, שקראנו לפניי כחודשיים, הן של ירמיהו, ואף לא אחת מנבואות הנחמה שבכולן זכה ישעיהו! בהפסרת היום השני של ראש השנה אנחנו גומלים לירמיהו כגמולו, הוא הנביא שלא עמד וניבא מרחוק אלא הלך עם עם ישראל בתלאותיו וגלותו. לפיכך זכה לחתום את פסוקי הזכרונות בדבריו הנפלאים: "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים פי מדי דברי בו זכר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל כֵּן הָמוּ מֵעַי לֹא רַחֵם אֶרְחַמְנוּ נָאִם ה'".

²⁴ איך אפשר שלא לסיים במילים פיוטיות אלה של אברבנאל על כוחה של התשובה: "ואף כי לא תדע ללכת למולו. הטה אזנך ושמע כי תמיד קולו קורא אליך. וזהו ושמעת בקולו אשר יקרא לך והתמיד ההליכה אל קול קריאתו הלוך וקרוב עד שתגיע עדין".

